

Forord

I 1998 utga den polskfødte norske kulturhistorikeren Nina Witoszek *Norske naturmytologier: Fra Edda til økofilosofi* (Witoszek, 1998). Selv om den var skrevet av en norsk outsider skapte boken betydelig debatt innenfor norsk samfunnsvitenskap og humaniora. Boken tar et oppgjør med grunnkoblingen i norsk idéhistorie mellom forestillinger om naturen og romantikken, først og fremst gjennom nasjonsbyggingsprosesser. Ifølge Witoszek blir den norske selvforståelsen som samler seg omkring en romantisk naturoppfatning, ukritisk videreført av vitenskapelige tradisjoner innenfor norsk åndsliv. Mot den kraftige nasjonale tradisjonen viser Witoszek at norske forestillinger om naturen er mindre romantisk enn antatt, og at en langt mer koherent, enn mindre synlig, genealogi fører tilbake til opplysningstidens kulturelle logikk. I den sammenhengen har Witoszeks ikonoklasme langt på vei tjent som inspirasjon til denne boken.

Det er blitt vanlig å fremstille det norske nasjonsbyggingsprosjektet på 1800-tallet som den partikulære norske utgaven av en generell europeisk tendens, nemlig den nasjonalromantiske. På klassisk nasjonalromantisk vis blir Norge og det norske oppfattet som et særegent sted preget av verdier knyttet til land, sjø og fjell, til en romantisering av det landlige, det ville og det følelsesmessige. Denne boken forsøker å gjenåpne og problematisere denne historiske tradisjonen fra 1800-tallet for å spørre hvorvidt de impulsene og prinsippene som motiverer og rettferdiggjør den norske statsdannelse og den påfølgende nasjonale konstruksjon lar seg bedre forklare som ledd i et kulturelt og politisk bilde som skyldes mer opplysningstidens rasjonalisme enn nasjonalromantikken.

Uttrykket «pastoral opplysning» stammer fra Witoszeks essay «Fluktninger fra utopien» (1997). Der forklarer hun at begrepet skal forstås som et komplekst ordspill, som henviser til «an enduring rustic ingredi-

ent, a rural fantasy which is part and parcel of the Scandinavian pastors and preachers, important agents and codifiers of the founding tradition». Den norske pastorale opplysningen refererer derfor til et spenningsfelt mellom den kristne opplysningen og den spesielle form den tok i Norge på den ene siden, og på den andre siden, en rekke grunnleggende naturtradisjoner som klart differensierer seg fra de kontinentale romantiske.

Den vanlige europeiske kronologien plasserer opplysningstiden sent på 1700-tallet og begynnelsen av 1800-tallet, og romantikken som et svar på opplysningstenkning utover 1800-tallet. Ut fra dette blir norsk nasjonsbygning på 1800-tallet satt i forbindelse med den samtidige romantikken i Europa. Den kontinentale romantikken blir til den norske nasjonalromantikken.

Norsk historieskrivning gjennom årene har visst at det fantes klare politisk grunner for en nasjonalromantisk dyrkelse av «det norske» på 1800-tallet. For det første kom begrunnelsen av den norske nasjonalstaten relativt sent sammenlignet med andre europeiske land. For det andre er det spesielle forhold mellom by og land, mellom embetsstanden, dannelsesborgerskapet og bondestanden nokså enestående. Det er vanlig i norsk historisk tradisjon å ta utgangspunkt i standpunktet til by-kulturens elite, som tok i bruk nasjonalromantiske motiver om det autentiske norske for å gi politisk og moralsk tyngde til krav om nasjonal suverenitet.

Grunnidéen til boken er at den kanoniske forståelse av 1800-tallet bygger på ubegrunnede og utforskede fordommer. Den generelle forståelse av den norske opplysningstiden som en spesiell utgave av den kontinentale opplysningen trenger en historiografisk nyansering ut fra den spesielle situasjonen Norge var i på denne tiden, og den spesielle måten *ideene* utviklet seg og ble overført på. Korrektivet til slike fordommer er *mentalitetshistorie*, basert på Witoszeks grep om den pastorale opplysningen.

Denne boken presenterer et bredt, tverrfaglig argument for alternative perspektiver og forståelse av 1800-tallets nasjonsbygning. Dette perspektivet går ut på at den kanoniske forståelse av det sene 1700-tallets og 1800-tallets norske historie bygger på uberettigete ideer om nasjonalromantikken, om opplysning, og om forholdet mellom disse to i den norske virkeligheten på 1800-tallet.

Formålet med denne boken er primært å danne grunnlag for ny tenking både omkring bakgrunnen for det norske nasjonale prosjekt og forholdet mellom politisk opplysning og nasjonalromantikk. Spenningsfeltet mellom opplysning og nasjonalromantikk berører nemlig flere fagområder, og bokens sammensetning forsøker å gjenspeile denne tverrfaglighe-

ten. Bidragene strekker seg fra politisk, kulturell og juridisk historie, til kultursemiotikk, politisk filosofi, språkvitenskap, religionshistorie og litteraturvitenskap.

Alle bidragene deler den samme ledende problemstillingen: hvilken rolle spiller opplysningstenkingen i en periode dominert av nasjonalromantikken? Bokens konklusjon er tydelig: Den norske opplysningen var langt på vei viktigere på 1800-tallet enn tidligere antatt. Det spesielle ved det norske viser seg ikke å være entydigheten, men dobbeltheten ved 1800-tallets tankegods: et spenningsfelt mellom opplysning og nasjonalromantikk.

Samlingen åpner med et sentralt kapittel fra Witoszeks bok, «Den norske pastorale opplysning: Nytt blikk på det åndsforlatte landliv» (1998), der hovedlinjene ved forfatterens kritikk av de norske åndsvitenskapene kommer frem. De fleste bidragsytere i bokens første halvdel-*Norske perspektiver*-henviser eksplisitt til Witoszeks refleksjoner omkring tolkning av norsk nasjonalromantikk. Spenningsfeltet mellom den romantiske dreiningen av det norske nasjonsbyggingsprosjektet og det pragmatiske, rasjonalistiske opplysningsprosjektet blir utforsket gjennom en problematisering både av nasjonalromantikken og opplysningstiden som begrep, og ved selve «norskheten» til det norske. Her stilles romantikkens vitenskapsideal, estetikk og religiøsitet under lupen. I den annen del-*Nordiske perspektiver*-åpnes forskningsvinkelen mot det nordiske. I den videre sammenhengen blir de samme elementene operative og sentrale, men nå med bredere ambisjon mot universale verdier og med en mer omfangsrik og mer eksplisitt bevissthet om grensene til spenningsfeltet Norge-Danmark-Sverige.

Denne boken vokste ut av det tverrfaglige forskningsprosjektet *Det egne og det andre*, en del av Norges forskningsråds Program for kulturstudier. Mange takk til prosjektlederen Petter Aaslestad og Stephen J. Walton, leder ved Ivar Aasen-instituttet ved Høgskolen i Volda, som huset prosjektet. Selve bokprosjektet ble fullført takket være gjestfriheten ved Institutt for fredsforskning (PRIO). Takk til Andrew John Feltham for forskningsassistanse og for bistand med ferdiggjøring av manuset, og Norges forskningsråd ved Program for kulturstudier, som ellers tilrettela for glimrende arbeidsvilkår, og bidro generøst med publiseringsstøtte til denne utgiveselen.

J. Peter Burgess
Juni 2003